

SÜNNETULLAH BAĞLAMINDA ALLAH'IN YARDIMINA LİYAKAT

Hasan NAS*

ÖZ

Allah Teâlâ'nın, kendisine inanan ve İslâm uğrunda mücadele eden kullarına yardımı, Kur'an-ı Kerîm'de dikkat çeken en açık mesajlardan biridir. Cenâb-ı Hak, elçilerine ve İslam davasına içtenlikle bağlı olan kullarına açık desteğini bildirmiş ve bu yönde onlara birçok lütufta bulunmuştur. Bununla birlikte Allah'ın yardımı, mümin ile kâfiri ayırmaksızın bütün toplumlar için geçerli olan sünnetullah yasasıyla birlikte değerlendirilmediği takdirde sonuçsuz birtakım beklentiler içerisine girilmesi ve nihayetinde ümitsizliğe düşülmesi mukadder olacaktır. Kur'an'da anlatılan ilâhî yardım sahnelerine bakıldığında, bunlardaki liyakat, içtenlik, üstün gayret ve eldeki bütün imkânların seferber edildiği gerçeği hemen fark edilecektir. Buna göre ilâhî yardıma nail olabilmek, öncelikle mücadele için gerekli teçhizatı edinmeyi ve imkânlar ölçüsünde tedbir almayı lüzumlu kılmaktadır. Öte yandan Allah'ın inananlara yönelik yardımı, çoğu kez onları zafere ulaştırması şeklinde tahakkuk etmekle birlikte bu, her zaman için yalnızca dünyalık başarılar şeklinde de düşünülmemelidir. Kur'an'daki anlatımlardan hareketle ilâhî yardımın hangi durumlarda tezahür ettiğine odaklanan bu çalışmada, sünnetullah yasasına bağlı olarak Allah'ın yardımının koşulsuz ve tek taraflı olmayıp ancak belli şartlar altında tahakkuk ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Sünnetullah, İlâhî Yardım, Liyakat.

THE MERIT OF QUALIFICATION FOR ALLAH'S ASSISTANCE IN THE CONTEXT OF SUNNETULLAH

ABSTRACT

The assistance of Allah Almighty, to His servants who believe in Him and engage in the struggle for the sake of their faith is one of the most emphasized messages in the Quran. Allah has openly declared His support for His messengers and those devoted to the cause of Islam, bestowing numerous favors upon them. However, the comprehension of divine assistance becomes futile and may lead to eventual despair unless it is considered in conjunction with the universal law of sunnetullah, which is applicable to all societies irrespective of belief or disbelief. Upon examining the scenes of divine aid depicted in the Quran, the evident themes of merit, sincerity, exceptional effort, and the mobilization of all available means become apparent. Consequently, to attain divine assistance, it becomes essential to first equip oneself for the struggle and take necessary precautions within the limits of available resources. It is crucial to recognize that Allah's assistance, extended to those who earnestly strive for the cause of Islam, often materializes in the form of achieving victory. However, this should not be solely interpreted as worldly success at all times. In this study, which focuses on the situations in which divine help manifests itself based on the narrations in the Quran, it has been concluded that, in accordance with the law of sunnatullah, Allah's help is not unconditional and one-sided, but only occurs under certain conditions.

Keywords: Exegesis, Quran, Sunnatullah, Divine Assistance, Merit.

* Dr., İstanbul Recep Tayyip Erdoğan Anadolu İmam Hatip Lisesi, İstanbul Recep Tayyip Erdoğan Anatolian Imam Hatip High School, İstanbul, Türkiye, hasannas29@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6879-5389>, <https://ror.org/00jga9g46>

Geliş Tarihi / Date of Submission : 11.06.2024

Kabul Tarihi / Date of Acceptance : 30.10.2024

Atf / Citation: Nas, Hasan. "Sünnetullah Bağlamında Allah'ın Yardımına Liyakat". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Dergisi* 60 (Aralık 2024), 115-130. <https://doi.org/10.21054/deuifd.1499589>

Etik Beyan ve Çıkar Çatışması: Yazar; çalışmanın hazırlanması esnasında bilimsel ve etik ilkelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm kaynakların kaynakçada belirtildiğini, çalışmanın maddi açıdan fonlanmadığını, çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

Telif Hakkı & Lisans: Yazar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Ethical Statement and Conflicts of Interest: The author declares that scientific and ethical principles were followed during the preparation of the study, all sources used were indicated in the bibliography, the study was not financially funded, and there is no conflict of interest.

Copyright & License: Author publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0

Giriş

Kur'an-ı Kerim'de resullere ve müminlere yönelik ilâhî yardımlardan sıkça bahsedildiği görülmektedir. Bu husustaki bazı ifadelerde Cenâb-ı Hak, elçilerine yardımda bulunmayı kendi üzerine aldığı haber vermekte¹ ve kendisine iman eden kimselere yardım edeceğini bildirmektedir.² Kimi anlatımlarda Allah'ın, risaletle görevlendirdiği resullerine ve müminlere mutlaka destek vereceği bildirilirken³ kimi yerlerde de bu yardımdan şartlı olarak söz edilmektedir.⁴ İlâhî yardım bir hakikat olmakla birlikte Kur'an'da bu yardımın mahiyetinin açıkça bildirilmemesi ve realitede -günümüzde de olduğu gibi- müminlerin zaman zaman farklı dinî ve etnik toplumlar karşısında çok ağır imtihanlardan geçtikleri halde Allah'tan beklenen yardımın tecelli etmediği telakkisi, bu meselenin üzerinde durmayı gerekli kılmaktadır.

Kur'an'da yer yer zikredilen hususlardan biri de Allah Teâlâ'nın evrene yerleştirdiği fizik, biyoloji yasaları gibi insan ve toplumlara yönelik yasaların da işlemekte olduğudur.⁵ Buna göre Cenâb-ı Hak'ın yarattığı mahlûkat üzerindeki iradesi, belirli kanunlar çerçevesinde gerçekleşmektedir.⁶ İbn Haldun da (ö. 808/1406) ilk kez kendisinin tespit ettiğini söylediği⁷ "Umran/Sosyoloji" ilmi ile toplumlarda geçerli olan yasalara dikkat çekmiş ve sosyal hayatta vuku bulan her şeyin, ortaya çıkan her yeni durumun kendine has bir doğası olduğunu belirtmiştir.⁸ Toplamların yükselmesi, çökmesi yahut helak olup dünya sahnesinden çekilmesi de rastgele değil, Kur'an'da "sünnetullah" adı verilen insan-tarih-toplum yasaları doğrultusunda gerçekleşmektedir ve "Allah'ın sünneti"nde bir değişiklik yoktur.⁹ Cenâb-ı Hak'ın mevzubahis yardımı, mümin ile kâfiri ayırmadan bütün insan toplulukları için geçerli kıldığı bu yasalarla birlikte ele alınmadığı takdirde sonuçsuz birtakım beklentiler içerisine girilmesi, hayal kırıklıkları yaşanması ve nihayetinde ümitsizliğe düşülmesi mukadder olacaktır.

Bu çalışmada öncelikle Allah'ın toplumsal yasası olan sünnetullah kavramı üzerinde durulacak ve bu kavramın mahiyetine dair bazı hususlara dikkat çekilecektir. Zira sünnetullahın doğası anlaşılmadan bu konuyla yakından ilgili bulunan Allah'ın yardımı meselesinin de doğru anlaşılması mümkün değildir. Akabinde Kur'an'dan âyetler ve örnek anlatımlar eşliğinde Allah'ın, tarih boyunca elçilerine ve ilâhî çağrıya icabet eden mümin kullarına desteği ve bu yardımın mahiyeti üzerinde durulacaktır. Zira ilâhî yardım tek boyutlu ve dünya hayatıyla sınırlı olmayıp Allah yolunda gayret gösteren kimselerin birçok vesileyle ilâhî inayete nail olmalarını da ifade etmektedir. Ayrıca Allah'ın yardımının tezahür ettiği mücadele ortamlarına dair analitik bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır. Bu suretle inananları zafere ulaştıran liyakat ve başarı yolundaki bazı hikmetler üzerinde durularak bu sürecin nasıl işlediği açıklanmaya çalışılacaktır.

Allah'ın yardımını meselesi bazı bilimsel çalışmalarda inceleme konusu yapılmıştır. Bu hususta yapılan kapsamlı bir çalışmada¹⁰ Kur'an'da Allah'ın yardımını ifade eden lafızlar, ilâhî yardımın şartları, bireysel ve toplumsal maksat ve hedefleri, gerçekleşme şekilleri gibi konular ele alınmıştır. Başka bir çalışmada Bedir

¹ es-Sâffât, 37/171-172.

² er-Rûm, 30/47; Yûnus, 10/103.

³ el-Mümin, 40/51.

⁴ Muhammed, 47/7; el-Hac, 22/40.

⁵ Abdulkaki Güneş, "Kur'an'da Sünnetullah ve Toplamların Çöküş Nedenleri", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/1 (2005), 63.

⁶ Bk. el-Enfâl, 8/53; er-Ra'd, 13/11. Bu âyetlerden anlaşıldığına göre Cenâb-ı Hak'ın bazı toplumlara verdiği nimetler onların güzel ahlak, nitelik ve davranış biçimlerini muhafaza etmeleri durumunda devamlı olacaktır. Aksi halde bu nimetler onlardan alınacak ve onların izzetli olanı zelil, güçlü olanı zayıf ve zengin olanı fakir duruma düşürülecektir.

⁷ İbn Haldûn, *Kitâbü'l-iber ve dîvânü'l-mübtede ve'l-baber fî târihi'l-Arabi ve'l-Berber ve men âsarabum min zevi's-sâni'l-ekber (Târîhu İbn Haldûn)* (Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1401/1981), 1/49-50.

⁸ İbn Haldûn, *Kitâbü'l-iber*, 1/47.

⁹ el- İsrâ, 17/77; el-Ahzâb, 33/62; Fâtur, 35/43; el-Fetih, 48/23.

¹⁰ Mahmut Öztürk, *Kur'an'da Allah'ın Yardımı* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004).

savaşı özelinde Allah'ın yardımının mahiyeti irdelenmiştir.¹¹ Benzer bir çalışma da Katar Üniversitesinde yapılmıştır.¹² Bu çalışmada ise bunlardan farklı olarak sünnetullah yasasına vurguda bulunmak suretiyle özellikle ilâhî yardımı celp eden hususlara odaklanılacak ve Allah'ın yardımına ne şekilde liyakat kesbedileceği üzerinde durulacaktır.

1. Sünnetullah Kavramı

Öncelikle belirtelim ki bu terkipte yer alan “sünnet” ve “Allah” kelimeleri Cahiliye döneminde de bilinmekteydi. Bununla birlikte Kur'an, “sünnetullah” ifadesine, onu Allah'ın yasasını ifade edecek mahiyette kendine özgü bir anlam yüklemiş bulunmaktadır.¹³ Sünnetullah tabirinin ilk bölümünde yer alan “sünnet” lafzı, Kur'an'ın ilk muhatap kitlesinin de anladığı biçimiyle “Orijinal, sürekli ve belli bir standarda oturmuş davranış biçimi” anlamındadır. İlk muhataplar “sünnetullah” ibaresiyle karşılaştıklarında bunu “Allah'ın öteden beri süregelen ve sürecek olan, kendine özgü bir davranış tarzı” olarak telakki etmişlerdir.¹⁴ Sünnet kelimesinde mündemiç olan düzenli, sürekli ve özgün uygulama manası Kur'an'da Allah'a izafe edilmek suretiyle, O'nun yaratma ve idaresinde uygulanmakta olan ve değişmeyen tatbikatının bulunduğu dikkat çekilmiş olmaktadır.¹⁵ Zaman zaman sünnetullah kavramıyla eş anlamlı olarak kullanılan “âdetullah” terimi ise özellikle Allah'ın, fizik âlemde gördüğümüz tabiat hadiselerini, aynı sebebin ardından aynı sonucu ortaya çıkaracak şekilde yaratmasını ifade etmektedir. Böylece Cenâb-ı Hak, âdeti üzere tekrar eden bu fiilleriyle evrende düzenli bir işleyişi mümkün kılmaktadır. İslam kelimcileri de tabiat bilimlerinde, evrendeki düzeni sağlayan sebep-sonuç münasebetlerini ifade eden tabiat kanunlarını “âdetullah” veya “âdet” olarak isimlendirmişlerdir.¹⁶

Sünnetullah kavramı, klasik dönemlerde, Allah'ın gönderdiği dine ve peygamberlere karşı çıkanların helak oluşlarını netice veren ilâhî düzen şeklinde anlaşılmış olmakla birlikte modern dönemde daha geniş bir perspektifle değerlendirilmiştir.¹⁷ Sünnetullah kavramı, bazı modern tefsirlerde¹⁸ olduğu gibi *el-Menar* tefsirinde de yoğun bir şekilde işlenmiştir. Hatta Abdullah Mahmud Şehhate'ye (ö. 2002) göre *Menar* tefsirinin en mühim özelliği, bu kavrama geniş bir şekilde yer vermiş olmasıdır.¹⁹ Muhammed Abduh (1849-1905) bu hususta, Allah'ın insanlar arasındaki uygulamasının hikmete ve sağlam esaslara dayandığını söylemektedir. Ona göre savaşlarda Allah'ın bu kanunlarına uygun hareket eden kimseler, kim olurlarsa olsunlar galip gelirler. Bunu dikkate almayanlar ise Allah yolunda bile olsalar kaybederler. Uhud savaşında İslam ordusunun yaşadığı mağlubiyetin nedeni de bundan başkası değildir. Bu sebeple Müslümanlara Cenâb-ı Hakk'ın toplumsal yasalarını öğrenmek ve buna göre davranmak daha çok yararlıdır.²⁰

¹¹ Muhammet Altaytaş, “İlâhî Takdir ve Yardımın Sünneti Açısından Kur'an-ı Kerim'de Bedir Gazvesi”, *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi* 5/9 (2022).

¹² Muhammed Mahmûd ed-Dûmî, “Şürûtu Nasrî'l-Müminin Fi Kitâbillâhî'l-Mübîn”, *Katar Üniversitesi Şeriat Fakültesi İslâmî Araştırmalar Dergisi* 30 (2012).

¹³ İlyas Çelebi, “Sünnetullah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/159.

¹⁴ Ömer Özsoy, *Sünnetullah (Bir Kur'an İfadesinin Kavramlaşması)* (Ankara: Fecr Yayınları, 1994), 53.

¹⁵ Çelebi, “Sünnetullah”, 38/159.

¹⁶ Recep Akdoğan, “Âdetullah ve Sünnetullah Kavramları Açısından Deizm”, *Uluslararası Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm Sempozyumu*, ed. Vecihi Sönmez vd. (Van: Ensar Neşriyat, 2017), 164; Çelebi, “Sünnetullah”, 38/159.

¹⁷ Hekim Tay, “Modern Dönemde Sünnetullah Kavramının Anlaşılması Tefsîrî'l-Menâr Örneği”, *İslam ve Yorum: Din, Bilim ve Medeniyet (Prof. Dr. Fuat Sezgin Anısına)*, (Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınevi, 2019), 3/ 488. Tay, çalışmasında kavramın modern döneme ait bazı eserlerde yer alan “sosyal problemlerle ilgili talimatlar”, Allah'ın toplumsal alanda kâinatı yönetme yasası”, “Allah'ın kendine özgü değişmeyen tutumu” şeklindeki bazı kullanımlarına da işaret etmektedir.

¹⁸ Örnek olarak bk. Seyyid Kutub, *Fîzılâhî'l-Kur'an*, trc. Bekir Karlığa vd. (İstanbul: Hikmet Yayınevi, 1970), 2/458-461, 12/225-227; Hayreddin Karaman ve diğerleri, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 1/675-677.

¹⁹ Tay, “Modern Dönemde Sünnetullah Kavramının Anlaşılması Tefsîrî'l-Menâr Örneği”, 486.

²⁰ Muhammed Abduh-Muhammed Reşid Rıza, *Tefsîrî'l-Kur'ani'l-Hakîm (Tefsîrî'l-Menâr)* (Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Âmme l'l-Kitâb, 1990), 4/116. Reşid Rıza da (1865-1935), sünnetullah konusunda, Âl-i İmrân sûresi 137. âyeti izah ederken bu ilmin çok önemli ve faydalı olduğunu vurgulamaktadır. Akabinde İslam ümmetinin tarihte üretmiş oldukları

Kur'an'dan anlaşıldığına göre Cenâb-ı Hak, anbean mutlak iradesiyle kâinatta gerçekleşen hadiselerin arkasındaki fail olarak²¹ mahlûkatına yönelik takdirini belli ilkelere bağlı kılmak suretiyle devam ettirmeyi bir esas olarak belirlemiştir. Bunun yanı sıra insana da bu yolda yürüyebilmesi için idrak kabiliyeti ve duyu organları bahşetmiştir. Buna göre Allah, insanların tercih ve davranışlarıyla sebep-sonuç münasebeti doğrultusunda, eylemlerine mukabil uygun sonuçları karşılına çıkarmaktadır. Böylece Cenâb-ı Hak'ın belli sebeplere bağlı olarak ortaya çıkardığı belli sonuçlar, yine O'nun yönetimi ve teminatı altında tezahür edecektir.²² Bu yasaya göre toplumlarda gerçekleşen değişimler, insan faktörüne bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bu bakımdan insan, tercihleriyle değişimin merkezinde bulunmakta ve söz konusu değişimin istikametini tayin etmektedir. Toplum müspet yönde ilerlediği takdirde ilâhî irade ona destek vermekte ve ortaya daha yaşanılır bir toplumsal hayat çıkmaktadır. Fakat toplum gereken azmi ortaya koymaz, Allah'ın ona lütfettiği kabiliyetleri kullanmaz ve serpilmekte olan hayata içtenlikle katılma isteği duymazsa, o zaman ruhu körelir ve cansız bir madde haline gelmekten kurtulamaz.²³

Sünnetullah kavramına yönelik farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bir anlayışa göre, Kur'an'da yer alan bu sosyal değişim kanunu, sadece müminlere yahut inkârcılara özel olmayıp bütün toplumlara teşmil edilebilecek umumi bir yasadır. İlgili âyette²⁴ geçen "kavim" lafzının nekre (belirsiz) olarak gelmesi de onun bütün toplumları içine aldığına ve sadece belirli bir millete yönelik olmadığına işaret etmektedir. Bu sebeple ilâhî yasa, mümin ile kâfir, siyah ile beyaz; her dinden ve ırktan insana ayırım yapmadan, taviz vermeden uygulanmaktadır.²⁵ Bu telakkiye göre Cenâb-ı Hak'ı, bazı kimseleri kayırarak ilkesiz davranan bir kral gibi kabul etmek büyük bir hata olacaktır. Çünkü evrendeki fizik, biyoloji yasaları gibi söz konusu yasa da bütün insan toplulukları için aynı yönde geçerlidir. Benzer bir yaklaşıma göre ise Cenâb-ı Hak müminlerin tarafında bulunmakla birlikte, sünnetullah gereği, davranışını değiştirmeyeceğini taahhüt ettiğinden tarih, kendi tabii sürecinde taraf tutmamakta ve hiçbir topluluğa ayrıcalık tanımamaktadır.²⁶ Her iki yaklaşım da aynı sonuca varmaktadır.

Kur'an'daki sünnetullah kavramının toplumsal bir yasa olarak telakki edilmesinin hatalı bir yaklaşım olacağını iddia eden farklı bir görüş de vardır.²⁷ Buna göre Kur'an'da geçen sünnetullah kavramı helak edilen toplumlarla ilgili olup Kur'an'dan tarihin işleyişiyle, yani toplumların kurulması, gelişmesi ve değişmesiyle ilgili yasalara ulaşmak söz konusu değildir. Kur'an'ın mesajında bu konu bir ehemmiyet de arz etmez. Kanaatimizce sünnetullah kavramı her ne kadar Kur'an'da geniş kapsamlı bir tarih yasası olarak geçerse de Kur'an'daki toplumsal değişimle ilgili diğer âyetlerle birlikte ele alındığında Kur'an'ın bu hususta bir perspektif sunduğu açıktır. Bu sebeple Kur'an'ın insan topluluklarının serüveniyle ilgili bir şey söylemediğini iddia etmek isabetli değildir.

Bize göre, Kur'an'ın bütününe bakıldığında Allah'ın kendisine inanıp güvenenleri desteklediğini ve tarihsel sürecin bağlı olduğu sosyal yasalar içerisinde tarihî işleyişin seçmeci bir mahiyette olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu durum Cenâb-ı Hak'ın toplumsal kanununa aykırı gibi gözüксе de haddizatında burada bir tenakuz yoktur. Çünkü Allah'ın yasasına göre insanoğlu kendi kaderine terk edilmemiş ve tarihin akışı kötülere karşı iyilerin, zulme karşı adaletin ve bâtıla karşı hakikatin tarafında olacak şekilde

---

diğer ilimler gibi, Müslümanların selameti için bu hususta da bir ilim dalı üretmeleri gerektiğini söylemektedir. Bk. Abduh-Rıza, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Hakîm*, 4/114-115.

²¹ el-Bakara, 2/255; er-Rahmân, 55/29; el-Bürûc, 85/16.

²² Yaşar Düzenli, *Kur'an Işığında Evrensel Dengeler ve İnsan* (İstanbul: İFAV, 2000), 156.

²³ Ejder Okumuş, *Toplumsal Değişme ve Din* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2015), 195-196.

²⁴ er-Ra'd, 13/11.

²⁵ Cevdet Said, *Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2016), 25.

²⁶ Okumuş, *Toplumsal Değişme ve Din*, 182-183.

²⁷ Vejdi Bilgin, "Kur'an'dan Sosyolojik İlkeler Çıkarmanın İmkânı -Sünnetullah Kavramı Çerçevesinde Bir Eleştiri-", *EskiYeni: Üç Aylık Düşünce Dergisi* (2011), 22/41-42.

tanzim edilmiştir.²⁸ O halde Allah'ın, belli özel durumlarda kendi dini uğrunda her türlü fedakârlığı gösteren kullarını desteklemesinin de sünnetullah çerçevesinde düşünülmesi mümkündür.

Allah'ın inananlara yönelik yardımının, ancak müminlerin gereken adımları atma ve zafer yolunda gerekli şartları sağlama hususunda kuvvetli bir istek göstermeleri halinde vaki olacağı da belirtilmelidir. Yani Cenâb-ı Hakk'ın müminlere yönelik desteği, onların harekete geçmeleri ve bu ilâhî nusrete layık olmalarıyla yakından ilgilidir. O halde bütün insanların boyun eğmek zorunda oldukları toplumsal yasaları dikkate almak suretiyle içinde bulunduğumuz dünyayı takva ekseninde dönüştürmek mümkündür. Zira sünnetullah yasasının farkında olan toplumlar, tarihe müdahale etme imkânına kavuşarak tarihin akışını değiştirebilir ve kalıcı medeniyetler inşa edebilirler. Aksi takdirde önceki insan topluluklarının ölümcül hatalarını tekrarlayan toplumlar, kendilerini bekleyen olumsuz akıbetleriyle yüzleşmekten kurtulamazlar.²⁹

2. Kur'an'da Allah'ın İnananlara Yönelik Yardımı ve Bu Yardıma Liyakat

2.1. Kur'an'da Allah'ın İnananlara Yönelik Yardımı

Kur'an-ı Kerîm'de ilâhî inayet ve yardım, sık sık zikredilen bir olgudur. Cenâb-ı Hakk'ın inananlara yardım ve desteğini ifade eden ilgili âyetlerde, umumiyetle doğrudan yardımcı belirten n-s-r (نصر) lafzı geçmekle birlikte³⁰ bazen de e-y-d (أيد) ³¹, d-f-'a (دافع) ³² gibi fiillerle Allah'ın inayetine işaret edilmektedir. Savaş ortamlarında Allah'ın İslam ordusuna bin,³³ üç bin³⁴ ve beş bin³⁵ melek ve düşman üzerine rüzgâr göndermekle³⁶ yardım edeceği müjdelenmektedir. Kimi âyetlerde Allah'ın nusretini ifade etmek üzere O'nun, elçilerine ve müminlere en çok ihtiyaç duydukları kritik zamanlarda, onları kuşatan endişe ve korkudan uzaklaştıran bir ruh hali olan sekinetini lütfetmesinden söz edilmektedir.³⁷ Buna mukabil inkârcıların kalplerinin, müminlere karşı korkuyla doldurularak onların motivasyonlarının düşürülmesinden bahsedilmektedir.³⁸ Bazı yerlerde de Cenâb-ı Hakk'ın desteğinin O'nun görünmez ordularını indirmesi suretiyle gerçekleştiği bildirilmektedir.³⁹

Kur'an'da zikredilen ilâhî inayetle ilgili anlatımlara göre Cenâb-ı Hak, risaletle görevlendirdiği resullerine destek olmayı kendi üzerine almıştır ve onlar hakikat düşmanlarına karşı galip geleceklerdir.⁴⁰ İlâhî çağrıya icabet eden kullarına yardım etmek O'nun üzerinde bir haktır.⁴¹ Kimi yerlerde Allah Teâlâ'nın,

²⁸ Özsoy, *Sünnetullah (Bir Kur'an İfadesinin Kavramlaşması)*, 163-164.

²⁹ Güneş, "Kur'an'da Sünnetullah ve Toplamların Çöküş Nedenleri", s. 67.

³⁰ el-Bakara, 2/214; Âl-i İmrân, 3/160; er-Rûm, 30/47; el-Mümin, 40/51.

³¹ el-Enfâl, 8/26, 62; et-Tevbe, 9/40; el-Mücâdele, 58/22; es-Saf, 61/14.

³² el-Hac, 22/38.

³³ el-Enfâl, 8/9.

³⁴ Âl-i İmran, 3/124.

³⁵ Âl-i İmran, 3/125.

³⁶ el-Ahzâb, 33/9.

³⁷ Sözlük ve tefsirlerde sekine lafzı hakkında "Allah'ın yardımı, rahmet, vakar, melekler, itmi'nân, müminin gönlünü sükûnete erdiren ve ona güven duygusu kazandıran melek, korkunun izale olması, ağır başlılık, durulmak, istikrar bulmak" gibi yakın anlamlar zikredilmiştir. Bk. Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sıbâh tâcî'l-luğa ve sıbâhî'l-Arabîyye*, thk. Muhammed Muhammed Tamir (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2009), 549; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müjfredât fî ğarîbi'l-Kur'an*, thk. Safvan Adnan Davûdî (Dimeşk: Dâru'l-Kalem-Beyrût: Dâru's-Şamiyye, 1412), 417; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, h. 1414), 13/213-214; Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtu ehli's-sünne*, thk. Mecdî Bâsellûm (Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2005), 5/326. Kur'an'daki kullanımlarına bakıldığında, toplam altı yerde geçen sekine lafzının hepsinin de Medenî sûrelerde yer aldığı görülmektedir. Bunlardan beşi Hz. Peygamber ve ona tâbi olanlarla, bir tanesi de İsrailoğulları ile ilgili anlatımda geçmektedir. Bk. el-Bakara, 2/248; et-Tevbe, 9/26, 40; el-Fetih, 48/4, 18, 26.

³⁸ Âl-i İmrân, 3/151; el-Enfâl, 8/12; el-Ahzâb, 33/26; el-Haşr, 59/2.

³⁹ et-Tevbe, 9/26, 40; el-Ahzâb, 33/9.

⁴⁰ es-Sâffât, 37/171-172.

⁴¹ er-Rûm, 30/47. Bk. Yûnus, 10/103.

resullerine ve inananlara mutlaka yardımda bulunacağı müjdelenirken⁴² kimi âyetlerde de bu yardım, şarta bağlı olarak sunulmaktadır.⁴³ Kur'an'da Allah'ın yardımına dair bazı ifadeler şöyledir: *"İyi bilin ki, Allah'ın yardımı pek yakındır."*⁴⁴ *"O, layıkıyla, en güzel biçimde inayette bulunandır."*⁴⁵ *"O, ne güzel mevla ve ne iyi yardımcıdır!"*⁴⁶ *"Allah, kuluna kâfi değil midir?"*⁴⁷ *"Dost olarak da yardımcı olarak da Allah yeter."*⁴⁸ *"Nusret ancak O'nun katındandır."*⁴⁹ *"Allah size yardım ederse, artık sizi yenecek yoktur."*⁵⁰ *"Allah, 'Ben ve elçilerim kesinlikle galip geleceğiz.' diye hükmetmiştir."*⁵¹

Kur'an'da Allah'ın yardımını bildiren bu ve benzeri anlatımlardan isabetli sonuçlar çıkarabilmek için mezkûr ilâhî inayetlerin hangi bağlamlarda zikredildiğine de dikkat etmek gerekmektedir. Bu durum göz ardı edildiği takdirde özel/konjonktürel bazı durumlardan genel/evrensel ilkeler çıkarmak suretiyle hataya düşülmesi mukadderdir. Özellikle Mekke döneminde anlatılan Kur'an kıssalarının, Hz. Peygamber ve etrafında kenetlenen ilk İslam cemaatinin morallerini yüksek tutma, ümitlerini artırma ve yaşadıkları sıkıntılarda onları teselli etme amacına matuf olduğuna dikkat edilmelidir. Nitekim bu süreçte anlatılan peygamber kıssalarına bakıldığında, ilgili anlatımlarda resullerin ve onlara inanan kimselerin, mücadeleleri neticesinde başarıya ve esenliğe ulaştıkları, inkârcıların ise mağlup olarak helak edildikleri görülmektedir. Medine dönemindeki ilâhî yardım anlatımlarında ise müminlerin sık sık çıktıkları savaşlarda düşmanları karşısında azim, cesaret ve kararlılıklarının artırılması hedeflenmiştir. Bu yüzden, örneğin tevhid tarihi boyunca katledilen ve dünyevî başarıya erişemeyen peygamber kıssalarına⁵² ayrıntılı yer verilmemiş ve bunlar yalnızca Ehl-i kitapla ilgili bağlamlarda ve onları kınamak amacıyla zikredilmiştir.⁵³

Kur'an-ı Kerîm'de Cenâb-ı Hakk'ın, resullerine ve istikamet üzere yürüyen kullarına desteğini bildiren çok sayıda örnek anlatım bulunduğundan, makale sınırlarını dikkate alarak, bunların bir kısmını aktarmakla yetinmek istiyoruz. Bunlardan biri, insanlığın ikinci atası kabul edilen Hz. Nûh'a yönelik ilâhî inayettir. Bilindiği üzere o, Allah'ın resulü olarak uzun yıllar⁵⁴ Allah'a ortak koşan kavmini tevhide davet etmiş ve bu yolda çeşitli engel ve tehditlerle karşılaşmıştır. Hz. Nûh, muhataplarının inkâr ve isyanlarında ısrarcı olmalarına rağmen karamsarlığa kapılmadan onları kararlılıkla hidayete çağırmıştır. Ancak o her davet ettiğinde kavmi, kendilerini diriltecek mesajı duymamak için parmaklarını kulaklarına tıkamışlardır. Yine, onu görmemek ya da ona görünmemek için elbiselerine bürünmüş, peygamberin çağrısına kibir ve inatla direnmişlerdir.⁵⁵

Hz. Nûh uzun mücadelelerden sonra, artık kavminin getirdiği çağrıya inanmasından ümidini kestiğini Rabbine yönelerek O'ndan hükmünü vermesi için niyazda bulunmuştur: *"Ben mağlup oldum, bana yardım et!"*⁵⁶ *"Benimle onların arasında hükmünü ver. Beni ve beraberimdeki müminleri onlardan kurtar."*⁵⁷ *"Rabbim!*

⁴² el-Mümin, 40/51.

⁴³ el-Hac, 22/40; Muhammed, 47/7.

⁴⁴ el-Bakara, 2/214.

⁴⁵ Âl-i İmrân, 3/150.

⁴⁶ el-Enfâl, 8/40; el-Hac, 22/78.

⁴⁷ ez-Zümer, 39/36.

⁴⁸ en-Nisâ, 4/45.

⁴⁹ Âl-i İmrân, 3/126; el-Enfâl, 8/10.

⁵⁰ Âl-i İmrân, 3/160.

⁵¹ el-Mücâdele, 58/21.

⁵² Bk. el-Bakara, 2/61, 91; Âl-i İmrân, 3/21, 112, 181; en-Nisâ, 4/155.

⁵³ Murat Sülün, *Kur'an-ı Kerîm Açısından Allah'ın Yardımı, Peygamber'in Zaferi* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2020), 13-14, 212.

⁵⁴ *"Andolsun biz, Nûh'u kendi kavmine resul olarak gönderdik. O da dokuz yüz elli yıl onların arasında kaldı. Neticede onlar zülümlerine devam ederken tufan onları yakaladı."* (el-Ankebût, 29/14).

⁵⁵ Nûh, 71/5-7.

⁵⁶ el-Kamer, 54/9-10.

⁵⁷ eş-Şuarâ, 26/118.

Beni yalanlamalarına karşı bana yardım eyle!”⁵⁸ “Onlar birçok kimseyi saptırdular. (Rabbim!) Sen de bu zalimlerin sadece dalâletlerini artır!”⁵⁹ “Rabbim, inkârcılardan yeryüzünde hiç kimseyi bırakma”.⁶⁰ Cenâb-ı Hak, elçisinin duasını karşılıksız bırakmamış ve ondan kendilerini selamete çıkaracak olan gemiyi yapmasını istemiştir.⁶¹ Hz. Nûh, müminlerle birlikte gemiyi yapıp bitirdiğinde ilâhî yardım gökten şiddetli bir yağmur indirerek yerden de coşkulu pınarlar çıkartarak ve bu suları da birleştirerek gelmiştir.⁶² Böylece Hz. Nûh ile ona inanan az sayıda bir mümin topluluk selamete çıkmış, hakikate ısrarla direnen bu inkârcı millet ise tufanda boğularak mağlup edilmiştir.

Allah'ın yardımıyla esenliğe ulaşan resullerden biri de Hz. İbrâhim'dir. O, bir tevhid elçisi olarak, içinde bulunduğu müşrik toplumu batıl tanrılara kulluktan kurtarıp özgürleştirmek amacıyla elinden gelen gayret ve fedakârlığı göstermiştir. Enbiyâ sûresindeki anlatımda⁶³ Hz. İbrâhim, Allah'tan başka birtakım sahte tanrılara kullukta bulunmaları sebebiyle babasını ve kavmini kınamış ve onlara “*Şu tapmakta olduğumuz heykeller de nedir?*” demiştir. Onun bu sözlerine mukabil muhatapları, atalarının onlara ibadet ettiklerini söylemişlerdir. Hz. İbrâhim de bir delil değeri taşımayan bu sözlerine mukabil Rabbini şöyle tanıtmıştır: “*Hayır, sizin Rabbiniz, yarattığı göklerin ve yerin Rabbidir ve ben de buna şahitlik edenlerdenim.*” Akabinde Hz. İbrâhim onlar uzaklaşıp gittikten sonra en büyük put hariç diğer bütün putları parçalamıştır. Müşrikler dönüp geldiklerinde tanrılarına yapılan muameleye şahit oldukları ve “*Ey İbrâhim, bunu ilahlarımızı sen mi yaptın?*” diye sorduklarında Hz. İbrâhim, onları fitratlarıyla buluşturmak amacıyla “*Belki de bu işi şu büyükleri yapmıştır. Haydi onlara sorun, şayet konuşuyorlarsa!*” diye cevap vermiştir. Hz. İbrâhim'in bu sözü üzerine müşrik kavmi, kullukta buldukları putların kendilerini korumaya ve konuşmaya dahi güç yetiremediklerini kavramış, ancak çok zaman geçmeden yine eski bozuk inançlarına dönmüşlerdir. Onlar kendilerine rahmet olarak gönderilen ve onları cehennem ateşinden korumak isteyen Allah'ın resulüne iman etmek yerine, onu yakmak için kent meydanında büyük bir ateş tutuşturarak ateşin içine atmışlardır. Fakat Cenâb-ı Hak, elçisi Hz. İbrâhim'i yalnız bırakmayarak ateşi onun için bir selamete çevirmiş ve müşriklere karşı üstün getirmiştir.

Kur'an'da ismi en fazla zikredilen peygamber olan Hz. Mûsâ da Allah'ın yardımlarıyla, kavmiyle birlikte selamete çıkan resulere dendir. Hz. Mûsâ ile İsrailoğulları Mısır'da uzun yıllar boyunca Firavun'un zulmüne maruz kalmış ve hep birlikte hak din üzere ayakta kalma mücadelesi vermişlerdir. Bunlardan birinde, Hz. Mûsâ'nın Firavunla mücadelesinde karşımıza çıkan bir hadise, Cenâb-ı Hakk'ın, ellerinden gelen her şeyi yapan kullarının dostu ve yardımcısı olduğunu göstermektedir. Bilindiği üzere Hz. Mûsâ, uzun yıllar Firavun ve avanesiyle mücadele etmiş ve artık Mısır'dan ayrılmaları emri gelmiştir.⁶⁴ Hz. Mûsâ, İsrailoğulları ile birlikte Mısır'ı terk etmek amacıyla gece vakti yola çıkmışlardır. Firavun da ordusuyla birlikte onları yakalamak için sabah vakti yola çıkmış ve Kızıldeniz'e vardıkları bölgede onlara çok yaklaşmıştır. Mevcut durum, önlerinde Kızıldeniz ve hemen arkalarında Firavun'un ordusu olması hasebiyle kurtuluşlarının mümkün olmadığını göstermiştir. İşte o kritik durumda İsrailoğulları “İşte bizi yakaladılar” diye ümitsizliğe kapıldıklarında⁶⁵ Hz. Mûsâ, onlara “*Asla bize erişemeyecekler! Rabbim benimle birlikte ve O bana yol gösterecektir.*”⁶⁶ diyerek Rabbine duyduğu güveni belirtmiştir.

İsrailoğulları, artık bütün ümitlerinin tükendiğini ve kurtulma imkânı kalmadığını düşünerek Allah ve resulü hakkında olumsuz zanlarda bulunmaya başlamışlardır. Onlar Hz. Mûsâ'yı suçlayarak, “Sen bizi bu duruma mı düşürecektin? Bak, bizi yakaladılar” demişlerdir. Allah'ın elçisi, onların bu sözlerine karşılık,

⁵⁸ el-Müminûn, 23/26.

⁵⁹ Nûh, 71/24.

⁶⁰ Nûh, 71/26.

⁶¹ Hûd, 11/37; el-Müminûn, 23/27.

⁶² el-Kamer, 54/11-12.

⁶³ el-Enbiyâ, 21/52-71.

⁶⁴ eş-Şuarâ, 26/52; ed-Duhân, 44/23.

⁶⁵ eş-Şuarâ, 26/61.

⁶⁶ eş-Şuarâ, 26/62.

Cenâb-ı Hakk'ın yardım vaadini hatırlatarak onları bastırmıştır.⁶⁷ Yani, hakikat sizin sandığınız gibi değildir. Onlar bize asla ulaşamayacaklar. Rabbim benimle birlikte ve bana kurtuluş yolunu mutlaka gösterecektir. Nitekim sonunda Allah'ın yardımıyla Hz. Mûsâ ve beraberindeki müminler galip gelmiş ve Firavun, ordusuyla birlikte Kızıldeniz'de boğularak mağlup olmuştur.⁶⁸

Kur'an'da yer verilen Tâlût ile Câlût kıssası da muharebe meydanlarında sonucu sadece asker sayısı ve teçhizatın değil, asıl kararlılık üzere gücünün son sınırına kadar mücadele edip Allah'ın yardımına güvenmenin belirlediğini ortaya koyan anlatımlardan bir tanesidir.⁶⁹ Bu kıssada geçtiği üzere Hz. Mûsâ'dan sonra İsrailoğulları, peygamberlerinden, hezimete uğradıkları düşman karşısında savaşmak için bir komutan tayin etmesini talep etmişlerdir. Bunun üzerine peygamberleri, Allah'ın onlara komutan olarak Tâlût'u tayin ettiğini bildirmiş ve sonrasında İslam ordusu, Tâlût komutasında yola koyulmuştur. Ordu çok susamış bir halde yola devam ederken Tâlût, Cenâb-ı Hakk'ın onları bir ırmakla sınavacağını söylemiş ve bir avuç dışında o ırmaktan doyasıya içenlerin artık kendisiyle birlikte sefere devam etmeyeceklerini bildirmiştir.⁷⁰

İslam ordusunda az sayıda asker dışında diğerleri ırmaktan kana kana su içtiğinden, ırmaktan karşıya geçen askerler sayıca az kalmıştır. Bunun üzerine, düşmanın çok kuvvetli olduğunu dile getiren bazıları: *"Bugün Câlût ve ordusuna karşı koyacak takatimiz yok"*⁷¹ diye söylenmeye başlamışlardır. Bunlara karşılık, İslam ordusundaki sayıca az, fakat nitelikli ve Allah'ın desteğinin kendileri tarafında olduğunu bilen bir grup: *"Allah'ın izniyle nice az topluluklar, nice çok topluluğa üstün gelmiştir, Allah sabredenlerle beraberdir"*⁷² diyerek mukabelede bulunmuştur. Bu seçkin topluluk, Câlût'un ordusuyla karşı karşıya geldiklerinde de *"Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır, bize direnme gücü ver, inkârcı topluluğa karşı bize yardım eyle"*⁷³ diye niyazda bulunarak düşman ordusuyla savaşmaya başlamışlardır. Büyük bir muharebe sonunda Allah'ın desteğiyle bu sabırlı ve inanmış ordu zafere ulaşmış, Câlût Hz. Dâvûd tarafından öldürülmüş ve ordusu da mağlup edilmiştir.⁷⁴

Cenâb-ı Hakk'ın, resullerine ve müminlere yönelik desteğine son bir örnek olmak üzere, Bedir savaşında yaşanan hadiselerle yer vermek istiyoruz. Kur'an'da *"Hak ile bâtılın birbirinden ayrıldığı gün"*⁷⁵ olarak geçen⁷⁶ Bedir savaşında yaşananlar, Allah'ın hükümlerini gösteren ve O'nun müminlerin destekçisi olduğuna işaret eden birçok ilâhî inayet tablosu içermektedir. Allah, bu harbin yaşanması ve şirkin belinin kırılması için Bedir savaşının gerçekleşmesinin sebeplerini hazırlamıştır.⁷⁷ Bilindiği gibi Mekkeliler sadece kervanlarının emniyetini sağlamak amacıyla o sefere çıktıkları için, kervanın kurtulduğu haberini aldıklarında müşrik ordusundan birçok kimse savaşmaksızın geri dönmeyi düşünmüştür. Müminler

⁶⁷ İbn Atiyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsiri'l-kitâbi'l-azîz*, thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi (Beirut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, h. 1422), 4/232-233.

⁶⁸ İbn Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Riyad: Dâru 'Âlemi'l-Kütüb, 1422/2001), 17/581.

⁶⁹ Bk. el-Bakara, 2/246-251.

⁷⁰ Büyük bir savaş öncesinde İslam ordusundaki savaşçı sayısını aza indirecek böyle bir imtihan calib-i dikkattir. Anlaşılan Cenâb-ı Hak, İslam ordusu savaşa girmeden önce onlardan gönlü iman ve cihat isteğiyle dolu olanlarla münafıkları ve savaş konusunda tereddütlü olanları ayırt etmek istiyordu. Böylece sayı olarak az da olsa dünyevî bir amacı olmayan ve bütün içtenliğiyle varlığını Allah'ın uğrunda feda etmekten kaçınmayan bir ordunun ortaya çıkması isteniyordu. Haddizatında savaşçı sayısı az olsa da Allah'ın nusretine tam bir güvenle sefere çıkan orduya karşı koymak zordur.

⁷¹ el-Bakara, 2/249.

⁷² el-Bakara, 2/249.

⁷³ el-Bakara, 2/250.

⁷⁴ Kutub, *Fîzılâli'l-Kur'an*, 1/549-551.

⁷⁵ "Hak ile bâtılın birbirinden ayrıldığı gün (Yevmü'l-furkân)", ilk dönem tefsirlerde Cenâb-ı Hakk'ın hak ile bâtıl arasında hükmünü verdiği ve O'nun nusretiyle hak olanın bâtıl olana muzaffer olduğu Bedir günü, zafer günü şeklinde açıklanmıştır. Bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 11/200-201; Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 5/224.

⁷⁶ el-Enfâl, 8/41.

⁷⁷ el-Enfâl, 8/42.

arasında da savaşa karşı isteksiz kimseler vardır ve açıkça ölüme götürülüyorlarmış gibi bu hususta Hz. Peygamber'e itirazda bulunmuşlardır.⁷⁸

Bedir muharebesinde Müslümanların ordusu üç yüz on üç asker, yetmiş deve ve iki attan müteşekkildir.⁷⁹ Müşrik ordusunda ise tam teçhizatlı yaklaşık bin savaşçı vardır.⁸⁰ Bu nedenledir ki, Hz. Peygamber Mekke ordusunun Bedir ovasına ulaştığını gördüğünde şöyle niyazda bulunmuştur: “Allah'ım! İşte Kureyş kibir ve gururla geldi. Onlar sana düşmanlık ediyor ve senin elçini yalanlıyor. Bana vaatte bulunduğun nusretini bekliyoruz, onları mağlup eyle.” Yine “Ey Allah'ım! Şayet bugün bu az topluluk mağlup olursa yeryüzünde sana kullukta bulunacak kimse kalmaz.” diyerek Rabbine iltica etmiştir.⁸¹

Cenâb-ı Hak Bedir gününde, savaşın öncesinden bitimine kadar kendisine güvenip dayananların yanında olup onlara inayette bulunmuştur. En başta, ya müşriklere ait ticaret kervanının ya da Mekke ordusuna karşı zaferin Müslümanların olacağını müjdeleyerek⁸² onlara cesaret vermiştir. Savaştan önceki gece Allah'tan bir lütuf olarak, müminleri bedensel ve zihinsel olarak rahatlatan ve onların korkularını izale eden bir uyku bastırmıştır.⁸³ Ayrıca Hz. Peygamber Bedir kuyularını kendi kontrollerine almak amacıyla karargâhını kuyulara yakın yerde kurmuştur. Fakat İslam ordusunun yerleştiği bölge yumuşak kumdan oluştuğu için Müslümanlar hareket etme konusunda zorluk yaşıyordu. Cenâb-ı Hakk'ın bir ihsanı olarak muharebeden bir önceki gece yağmurun yağması onlara bir emniyet duygusu vermiş ve yerleştikleri alanı uygun hale getirerek hareketlerini kolaylaştırmıştır.⁸⁴

Savaş öncesinde Müslüman askerlerin Mekke ordusuna gerçek sayısının iki katı gösterilmesi, müşrik ordusunun moral gücünü de zayıflatmıştır.⁸⁵ Allah Teâlâ ayrıca müminleri müjdelemek ve cesaretlendirmek amacıyla onlara art arda sıralanmış bin⁸⁶, üç bin⁸⁷ ve beş bin⁸⁸ melekle destek vereceğini bildirmiştir.⁸⁹

⁷⁸ el-Enfâl, 8/5-6.

⁷⁹ el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, thk. Marsden Jones (Beyrut; ed-Dâru'l-Âlemiyye, 1989), 1/23, 27.

⁸⁰ İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekka (Kahire: Şirketü Mustafa el-Babi el-Halebi, 1375/1955), 1/617.

⁸¹ İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 1/621.

⁸² el-Enfâl, 8/7.

⁸³ el-Enfâl, 8/11. Bk. Mâtürîdî, *Te'vilât*, 5/160.

⁸⁴ Bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 11/61-62.

⁸⁵ Âl-i İmrân, 3/13.

⁸⁶ el-Enfâl, 8/9.

⁸⁷ Âl-i İmrân 3/124. Fahreddîn er-Râzî, müfessirlerin ekseriyetinin Âl-i İmrân sûresi 124. âyetin Bedir muharebesinden bahsettiği kanaatinde olduğunu söylemektedir. Bk. Fahreddîn er-Râzî, *Mejâtîhu'l-ğayb (et-Tefsîru'l-kebîr)* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l- Arabî, h. 1420), 8/350. Mezkûr âyetin Bedir veya Uhud savaşı hakkında olduğu konusunda farklı değerlendirmelerle ilgili olarak bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 6/20-29; Mâtürîdî, *Te'vilât*, 2/469-470; Fahreddîn er-Râzî, *Mejâtîhu'l-ğayb*, 8/349-351.

⁸⁸ Âl-i İmrân, 3/125.

⁸⁹ Bedir muharebesinde meleklerin yardımı hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Fahreddîn er-Râzî, müfessirlerin ve siyer âlimlerinin, Allah'ın Bedir günü melekleri indirdiği ve onların bizzat savaşarak İslam ordusuna destek verdikleri konusunda aynı kanaatte olduklarını belirtmektedir. Bk. Fahreddîn er-Râzî, *Mejâtîhu'l-ğayb*, 8/351. Kimi müfessirler de bahsedilen yardımın, meleklerin Müslüman savaşçıları müjdeleyerek cesaretlendirmeleri, müşriklerin kalplerini de korkuyla doldurmaları şeklinde gerçekleştiğini ifade etmiştir. Mâtürîdî, tefsirinde Âl-i İmrân suresi 126. âyeti açıklarken bu konudaki ihtilafa değindikten sonra, meleklerin fiilî olarak savaşa katılmadıklarını söylemektedir. Zira bir melek bile kâfirlerin hakkından gelmek için yeterlidir. Mâtürîdî, bunun için de Cebrail'in (a.s) Hz. Lût'un kavminin beldelerini tek başına kaldırıp ters çevirmesi örneğini zikretmektedir. Bk. Mâtürîdî, *Te'vilât*, 2/470. Fahreddîn er-Râzî, Abdullah İbn Abbas'tan gelen “Melekler Bedir savaşından başka bir günde savaşmamışlardır. Bedir muharebesinin dışındaki savaşlarda yalnızca sayı ve destekçi olarak bulunmuşlardır.” rivayetini zikrederek çoğunluğun bu görüşte olduğunu söylemekte ve kendisi de bu fikre meylenmektedir. Bk. Fahreddîn er-Râzî, *Mejâtîhu'l-ğayb*, 8/351. Ancak o, Enfâl suresi 10. âyeti izah ederken bu savaşta meleklerin bizzat savaşmak amacıyla değil de ilgili âyette ifade edildiği gibi İslam ordusunu müjdelemek ve onlara moral vermek amacıyla bulduklarını belirterek bu görüşün daha isabetli olduğunu söylemektedir. Nitekim o da müfessirlerden nakille, bir tek meleğin dünyayı ortadan kaldırmaya kâfi geleceğini söyledikten sonra Cebrail'in (a.s) kanadının bir tüyü ile Hz. Lût ile Hz. Salih'in beldelerini alt üst etmesi örneğini zikretmektedir. Bk. Fahreddîn er-Râzî, *Mejâtîhu'l-ğayb*, 15/460. Bedir savaşında meleklerin yardımı meselesiyle ilgili iki makale çalışması için bk. Musa Koçar, “Hz. Peygamber'in

Muharebe esnasında da Cenâb-ı Hak bir taraftan meleklerle müminlerin kalplerini azim ve kararlılıkla güçlendirmelerini emretmiş, bir taraftan da kendisinin müşriklerin kalplerini korkuyla dolduracağını söylemiştir.⁹⁰ Böylece Cenâb-ı Hak'ın inayeti ile Müslümanlar, Mekke müşriklerle yapmış oldukları ölüm kalım derecesindeki bir savaşta muzaffer olmuş ve başta Ebû Cehil olmak üzere Kureys'in önderlerinden birçok kimseyi de öldürerek müşriklere ağır bir mağlubiyet yaşatmıştır.

Cenâb-ı Hak'ın, elçilerine ve inananlara yönelik yardımı, umumiyetle onları mücadele ortamlarında muzaffer kılmayı şeklinde tahakkuk etmekle birlikte bu, her zaman için böyle dünyevî başarılar olarak anlaşılmamalıdır. Zira İmam Mâtürîdî'nin (ö. 333/944) ve Fahreddin er-Râzî'nin de (ö. 606/1210) vurguladıkları gibi Allah'ın, peygamberlerine ve müminlere desteği, düşmanlarının karşı çıkamayacakları güçlü bir delil, sırat-ı müstakim üzere kararlılık, ahirette yüce makamlar ya da dünyevî başarı ve zaferler vermesi şeklinde tecelli edebilir.⁹¹ Bu sebeple Allah'ın dini uğrunda mücadele edenler, birtakım imkânsızlıklardan ötürü İslam düşmanlarına karşı yenilseler de onlar Allah nezdinde galip hükmündedirler. Çünkü Kur'an'a göre gerçek başarı, dünyevî zaferler değil Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaktır. Kula düşen, Allah'ın dininin yardımcısı olmak⁹² ve iki güzellikten birine ulaşmak için⁹³ var gücüyle gayret göstermektir. Nitekim Kur'an'da bildirildiği üzere resullerden bazıları hakikat düşmanları tarafından katledilmiş,⁹⁴ bazı Müslümanlar da ateş dolu çukurlara atılarak can vermiş⁹⁵ ve yürümeye çalıştıkları sırat-ı müstakim yolunda katlanılması zor, ağır imtihanlarla karşılaşmışlardır.⁹⁶

2.2. Kur'an'da Allah'ın Yardımına Liyakat

Kur'an-ı Kerim'de belirtildiği üzere Cenâb-ı Hak'ın yardımı, O'nun rızası uğrunda her türlü fedakârlığı göstermekten kaçınmayan müminlerle beraberdir. Kur'an'da Allah Teâlâ'nın; meleklerini göndermek, en kritik durumlarda müminlere içinde buldukları endişe ve korkudan onları kurtaran sekinetini lütfetmek, buna mukabil inkârcıların kalplerini endişe ve korkuyla doldurmak, hak yolunda mücadele edenleri görünmez birtakım ordularla desteklemek ve benzerleri gibi farklı şekillerde inayetlerde bulunduğu zikredilmektedir. Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim'deki örneklerden ve Hz. Peygamber'in tatbikatından anlaşıldığına göre Allah'ın yardımlarında ve bahsettiği zaferlerde bazı hikmetler söz konusudur. Buna göre ilâhî yardıma giden yolda öncelikle savaş için gereken teçhizatı edinmek ve askeri kuvvet toplamak amacıyla imkânlar elverdiği ölçüde tedbir almak lazımdır. Aynı zamanda iman, itaat, sabır ve sebat, niyet, azim ve kararlılık, tevekkül, birlik ve beraberlik gibi maddi ve manevi donanımlarla Allah'ın yardımına liyakat gereklidir. Bunların neticesinde Cenâb-ı Hak, sonucu belirleyen takdiri ve hükmü ile müminleri muzaffer kılacaktır. Yani zafere giden yol; öncelikle tedbir, liyakat ve üstün gayretten geçmektedir.⁹⁷

Kur'an'da Allah'ın cari olan âdet ve kanunlarına göre zafer ve başarının şartlarını açıklayan âyetlerin birinde, müminlere, İslam düşmanlarına karşı "güçleri yettiğince" kuvvet hazırlamaları emredilmektedir.⁹⁸ Buna göre, hakikat uğrunda mücadele edenler, teçhizat edinmek, zafere ulaşma yolunda yakın-orta-uzak

Savaşlarında Meleklerin Yardımı Problemi", *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu* (Isparta: S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2002), 57-68; İsrail Balcı, "Bedir Savaşıyla İlgili Mucizevi Rivayetlerin Kur'an, Hadis ve Tarih Verilerine Göre Kritiği", *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Müsikîsi Dergisi* 13 (2009), 85-124. Ayrıca hadis, siyer, tefsir ve meğâzi literatüründe meleklerin doğrudan savaştıklarını ifade eden anlatımları görmek için bk. Büşra Nur Güler, "Sîret-Nüzûl İlişkisi Bağlamında Bedir ve Hendek Savaşı'nda Meleklerin Yardımı Meselesi", *Hadis ve Siyer Araştırmaları Dergisi* 3/1 (2017), 43-74.

⁹⁰ el-Enfâl, 8/12.

⁹¹ Bk. Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 2/492-493; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 26/363.

⁹² Muhammed, 47/7; es-Saf, 61/14.

⁹³ et-Tevbe, 9/52.

⁹⁴ el-Bakara, 2/61, 91; Âl-i İmrân, 3/21, 112, 181; en-Nisâ, 4/155.

⁹⁵ el-Bürûc, 85/4-8.

⁹⁶ el-Bakara, 2/214.

⁹⁷ Altaytaş, "İlâhî Takdir ve Yardımın Sünneti Açısından Kur'an-ı Kerim'de Bedir Gazvesi", 101.

⁹⁸ el-Enfâl, 8/60.

vadeli planlar yapmak ve bunları hayata geçirmek için güçlerinin son sınırına kadar gerekli gayret ve fedakârlığı göstermek durumundadırlar.⁹⁹ Her ne kadar Allah, kudreti bakımından herhangi bir sebep var etmeksizin dostlarını muzaffer kılmaya kadir ise¹⁰⁰ de O, dünya hayatında sebeplere sarılmayı emretmiştir. Nitekim içinde bulunduğumuz âlemde hayatımızın devamı rızıklardan yararlanmaya, ölüm bir hastalığa yahut bir sebebe bağlı olduğu gibi Allah'ın kendisine inananlara desteği de ancak belli sebeplere bağlı olarak gerçekleşmektedir.¹⁰¹

Allah Teâlâ, hak-batıl mücadelesinde kendisine güvenen kullarının yanında olmakla birlikte, sünnetullah gereği, dünyevî zaferleri daha iyi hazırlık yapan ve sistemli/planlı çalışmalar ortaya koyanlara vermektedir. Böylece “Allah'ın günleri”¹⁰² toplumlar arasında yer değiştirmekte ve O'nun tayin etmiş olduğu sosyal yasalar geçerliliğini devam ettirmektedir.¹⁰³ Kaldı ki Cenâb-ı Hakk'ın nusreti de inananların üstün çabaları doğrultusunda tecelli edecek ve O, ancak rızası yolunda istikamet üzere yürüyenleri inâyetiyle destekleyecektir. Nitekim Uhud'da yaşananlar, Cenâb-ı Hakk'ın bütün ümmetler için geçerli kıldığı yasaya uygun olarak, muharebe disiplinine bağlı kalan kimselerin, mümin ya da kâfir fark etmeksizin muzaffer olacaklarını gösteren önemli bir örnektir.

Allah'ın yardımına talip olan müminlerin öncelikle bunu hak etmiş olmaları lazımdır. Bunun için de her şeyden önce yalnızca Allah'ın dini ve rızası uğruna seferber olmak; dünyalık çıkarlar peşinde koşmamak gerekir. Yine istişareyle hareket etmek, stratejiler geliştirmek, aynı amaç etrafında kenetlenip birlik-beraberlik içinde mücadele vermek, maddi ve manevi teçhizata sahip olmak, sabır ve cesaretle sorumluluklarını yerine getirmek, uzun soluklu ve planlı-programlı adımlar atmak bunlardan bazılarıdır. Bu meziyetlerle birlikte, İslam toplumunun moral ve motivasyonuna zarar verecek olan tefrika, çekişme,

⁹⁹ İslam dünyası son birkaç asırdır insanlığa yön verme konumundan uzaktır. Bunun farklı sebepleri bulunmakla birlikte, Müslüman dünyanın sistemli, planlı ve uzun vadeli çabalardan yoksun olması, bu olumsuz durumun ortaya çıkmasında önemli bir faktördür. Dünyada Müslüman nüfus yaklaşık iki milyar olmasına ve İslam ülkelerinin sayısı altmış civarında bulunmasına rağmen, bu büyük topluluk tarihin nesnesi olarak kalmaya devam etmektedir.

¹⁰⁰ “... Eğer Allah dileseydi onlardan (savaş olmadan da) elbette intikam alırdı. Fakat (O'nun muharebeyi emretmesi) sizi birbirinizle imtihan etmesi içindir...” (Muhammed, 47/4). Bu dünya hayatında her şey ilâhî imtihan amacına matuf bulunduğu gibi (el-Mülk, 67/2), Allah'ın dini uğrunda mücadele etmek de bu sınamanın önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Bu vesileyle Allah, gerçekten iman edenleri ortaya çıkarmayı, onlardan şehitler edinmeyi, müminleri arındırmayı, inkârcıları ise yok etmeyi dilemektedir (Âl-i İmrân, 3/140-141). Sünnetullah doğrultusunda Allah'ın muradı, İslam düşmanlarını bir sebep olmaksızın değil, ancak “müminlerin elleriyle” cezalandırmak suretiyle rezil rüsva ederek inananlara inayette bulunmasıdır. (et-Tevbe, 9/14). Ayrıca bk. Mâtürîdî, *Te'vilât*, 3/250.

¹⁰¹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 5/248.

¹⁰² Âl-i İmrân, 3/140. “Eyyâmullah” tabiri Kur'an-ı Kerim'de Cenâb-ı Hakk'ın tarihle dinamik münasebetini izhar eden özlü ifadelerden biridir. Esasen bu kavram İslam öncesinde Arapların bildikleri ve “tarihî olay ve hadiseler” manasında kullandıkları “Eyyâmü'l-Arab” ifadesinin benzeridir. Bu telakkiye göre tarihsel akış rastgele olmayıp Cenâb-ı Hakk'ın ümmetler için tayin ettiği ilkelere göre gerçekleşmektedir. Ümmetler bu ilkelere göre kalkınır yahut tarihten silinirler. Bu hakikat, aynı zamanda, anbean faâl olan Cenâb-ı Hakk'ın belirleyici olarak yasalarıyla tarihe müdahalede bulunduğu işaret etmektedir. Öte yandan “Allah'ın günleri” kavramının neye delâlet ettiği konusunda farklı görüşler vardır. Kimileri bu ifadenin, “Allah'ın peygamberlik vazifesi verdiği resullerine ve müminlere yardım edip onları düşmanlarına karşı üstün kıldığı zamanlar” anlamına geldiğini söylemektedir. Kimileri de eyyâmullah tabirinin, “Peygamberlere kulak vermeyip onlara karşı çıkan kâfir ve zalim kavimlere yönelik Allah'ın azabının gerçekleştiği zamanlar” anlamında olduğunu ifade etmektedir. Müfessirlerin ekseriyetine göre ise bu tabir “Hem lütuf hem de azap zamanları” anlamındadır. Eyyâm lafzı Kur'an'da “Allah'ın toplumlar için belirlediği yasalar”ı ifade edecek şekilde dört yerde geçmekte ve buralarda aktif tarihî yasanın önemi vurgulanmaktadır. Bu kavramla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Rıza Korkmazgöz, “Dinamik Tarih Algısının Kur'anî İfadesi: Eyyamullah”, *Kelam Araştırmaları Dergisi* 10/2 (2012), 155-174.

¹⁰³ Allah Teâlâ'nın zafer ve yenilgi günlerini insanlar arasında çevirip durmasında belli hikmetler vardır. Bunlardan biri de insanların kendi tercihleriyle İslam'ı benimsemelerinin sağlanmasıdır. Eğer müminler girdikleri bütün savaşlarda zafer elde eden taraf olsalardı, hayatın bütünüyle imtihan olmasının bir değeri kalmayacağı gibi inkârcılar da ister istemez iman etmeye zorlanmış olurlardı. Hâlbuki Allah'ın muradı, herkesin kendi serbest iradesiyle Müslüman olmasıdır. Bk. Karaman ve diğerleri, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1/678-679.

yılgınlık, gevşeklik, emre itaatsizlik ve çokluğa güvenme ve benzeri duygu, düşünce ve davranışlardan da mümkün olduğunca sakınmak gerekir.¹⁰⁴

Muhammed Mahmûd ed-Dûmî de Allah Teâlâ'nın, her zaman ve her yerde dinine ve mümin kullarına yardım etmeyi kendi üzerine aldığı belirtmektedir. Mamafih Cenâb-ı Hak, ilâhî yardımın ancak belli şartların yerine getirilmesiyle söz konusu olacağını da bildirmektedir. Buna göre müminler bu şartları yerine getirdikleri takdirde Allah'ın yardımını da mutlaka tahakkuk edecektir. Fakat inananlar sorumluluklarını yerine getirme hususunda ihmalkâr davranırlarsa bu durumda ilâhî yardımın gecikmesi yahut hezimet, mukadder olacaktır.¹⁰⁵ ed-Dûmî, Cenâb-ı Hakk'ın inayeti için gerekli gördüğü şartları şöyle sıralamaktadır: İhlas ve samimiyetle Allah'a ve yardımına iman etmek, Hendek savaşında sahabe-i kiramın Allah'a beslediği hüsnüzan gibi¹⁰⁶ O'nun nusretinin her daim kendileriyle birlikte olduğuna inanmak, her hususta Allah'a ve elçisine itaat etmek, Allah'ı zikretmek, O'na yakarmak ve istiğfarda bulunmak gibi salih amellere sarılmak, Allah'ın dini için gayret göstermek, Hz. İ's'a'nın tâbileri olan havâriiler gibi¹⁰⁷ Allah'ın dininin yardımcıları olmak, mücadele için gereken hazırlıkları yapmak suretiyle sebeplere sarılmak, düşmanın gücüne mukabil güç hazırlamak, savaş esnasında ve sıkıntılı zamanlarda sabır ve sebat göstermek, zaferin anahtarı olan sabrı kuşanmak.

Muhammed Mahmûd ed-Dûmî'ye göre Allah Teâlâ, hikmetine bağlı olarak yardımını beklenen zamandan sonraya da bırakabilir. Fakat bir de Müslümanlardan kaynaklanan ve ilâhî yardımını geciktiren yahut engelleyen birtakım nedenler vardır ki, bu zafiyetler de şunlardır: Huneyn savaşında olduğu gibi müminlerin zafer için kendilerini yeterli görme ve ilâhî nusreti göz ardı etme şeklindeki iman zafiyeti, Uhud'daki gibi Allah'ın ve elçisinin talimatlarına uyulmaması, yine Uhud muharebesinde yaşandığı üzere Müslümanların dünya malına yönelik hırs ve sevgileri, ganimet düşkünlüğü, Müslümanlar arasında tarihî, dinî, kültürel vb. nedenlerden dolayı oluşan ihtilaf ve çekişme, müminlerin mücadele için gereken hazırlığı yapmayı bırakıp dünyevî zevk ve lezzetlere düşkünlük göstermeleridir.¹⁰⁸

Nitekim Kur'an'da yer verilen ilâhî yardım tabloları sünnetullah çerçevesinde analitik bir yaklaşımla ele alındığında, bunların her birindeki liyakat, içtenlik, tedbir, üstün gayret ve eldeki bütün imkânların Allah'ın dini uğrunda seferber edildiği gerçeği hemen fark edilecektir. Geçmiş peygamber kıssaları, Tâlût-Câlût, ashab-ı kehf kıssaları ve diğer mücadele ortamlarına dair anlatılanlar bunlardan bazılarıdır. Peygamberler ve onlara tâbi olan müminler, îlâ-yi kelimetullah yolunda ihlas, samimiyet ve fedakârlıkla mücadele etmiş ve nihayetinde ilâhî desteğe mazhar olmuşlardır.

Bu hakikatin en müşahhas örneklerinden biri olarak Hz. Peygamber de Allah'ın elçisi olmasına ve O'nun koruması altında bulunmasına¹⁰⁹ rağmen hiçbir zaman tedbiri elden bırakmamıştır. Risaleti boyunca büyük bir azim ve iradeyle mücadelesini sürdürmüş ve nihayetinde Allah'ın yardımıyla muzaffer olmuştur. Onun şîretinden bir örnek olmak üzere, Medine'ye hicreti esnasında takip ettiği strateji dikkat çekicidir. O, hicret için yola çıkacağı zaman müşriklere yakalanmamak için yatağına Hz. Ali'yi yatırmak suretiyle onları yanıltarak zaman kazanmıştır. Yola çıktığı zaman da tedbir amaçlı, asıl hedefi olan Medine istikametine değil de Mekke'nin güneybatısında bulunan Sevr dağına gitmiş ve orada üç gün beklemiştir.¹¹⁰ Geceleyin

¹⁰⁴ Sülün, *Allah'ın Yardımı, Peygamber'in Zaferi*, 158-160. Cenâb-ı Hak, imtihan dünyasında ancak şartların olgunlaşmasıyla ve takdir ettiği tarzda yardımda bulunmaktadır. Bu münasebetle ilâhî yardımın gerçekleşmesi için inananların Allah'ın elçisine itaat etme, yalnızca Allah'ı ve müminleri dost edinme, takva üzere olma, Allah'ın dinine yardım etme, Allah'tan ümidi kesmeme, mal ve bedenle mücadele etme vesaire gibi birtakım özelliklere sahip olmaları gerekir. Geniş bilgi için bk. Öztürk, *Kur'an'da Allah'ın Yardımı*, 36-95.

¹⁰⁵ ed-Dûmî, “Şürûtu Nasri'l-Müminin Fî Kitâbillâhi'l-Mübîn”, 21.

¹⁰⁶ el-Ahzâb, 33/22.

¹⁰⁷ Âl-i İmrân, 3/52; es-Saf, 61/14.

¹⁰⁸ Geniş bilgi ve değerlendirmeler için bk. ed-Dûmî, “Şürûtu Nasri'l-Müminin”, 25-59.

¹⁰⁹ el-Mâide, 5/67.

¹¹⁰ Ahmet Önkâl, “Hicret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/460.

mağaradan ayrıldığı da Mekkeliler tarafından takip edilebileceği düşüncesiyle mutat yolların dışında bir güzergâh takip ederek¹¹¹ alternatif yollar kullanmak suretiyle¹¹² emniyet içerisinde Medine'ye ulaşmıştır.

Allah'ın yardımını bir hakikat olmakla birlikte Kur'an'da anlatıldığı üzere, kimi dönemlerde Allah'ın elçileri ve onlara tâbi olan müminler dayanılması zor, büyük sınamalardan geçtikleri halde bekledikleri ilâhî yardım hemen tecelli etmemiştir.¹¹³ Esasen Allah'ın yardımının gerçekleşme vakti, kimi zamanlar müminler tarafından bir gecikme olarak algılansa da durum gerçekte Allah Teâlâ'nın, zaferi, belli hikmetlere bağlı olarak ertelemesinden ibarettir. Zira Cenâb-ı Hak, sünneti gereği İslam düşmanlarına geçici olarak imkân vermiş olabilir. Gerçek müminlerin imanlarını ortaya çıkarmak amacıyla imtihan sırrına bağlı olarak yardımını tehir etmiş olabilir. Hudeybiye Antlaşması meselesinde olduğu gibi, cereyan etmekte olan hadiseler karşısında, müminlerin anlık değerlendirmeleri neticesinde hayır ya da şerrin nerede olduğunu kestirememeleri söz konusu olabilir. Herkesin gerçek yüzünün ve gizli hakikatlerin ortaya çıkması amacına matuf olabilir. Allah Teâlâ İslam'ın muhaliflerine mühlet vermiş olabilir. Yahut Hz. Peygamber dönemindeki hadiselerde, onun son peygamber olması nedeniyle Hz. Peygamberin özel konumundan dolayı zafer çabucak gerçekleşmemiş olabilir. Son tahlilde ilâhî yardımın gerçek zamanı, Cenâb-ı Hak'ın takdir ettiği zamandır.¹¹⁴

Buraya kadar takdim edilen bilgi ve değerlendirmeler doğrultusunda, kimi dönemlerde Allah'ın yardımının ve "yakın feth"in¹¹⁵ belli hikmetlere bağlı olarak, beklenen zamandan sonra tahakkuk etmesinin de sünnetullahın bir parçası olduğunu söylemek mümkündür. Bu gerçeklik dikkate alınmadığı takdirde, müminlerin yersiz birtakım beklentilere kapılarak ümitsizliğe düşmeleri ve hayal kırıklıkları yaşamaları kaçınılmaz olacaktır. Ayrıca tevhid mücadelesinde bazı resullerin dahi öldürülmüş oldukları gerçeği,¹¹⁶ Allah'ın sünneti gereği, dünyevî zaferlerin her zaman için gerçekleşmesinin zorunlu olmadığını; inananların girdikleri her mücadeleden muzaffer olarak çıkmalarını beklememeleri gerektiğini de açık bir şekilde ortaya koymaktadır.¹¹⁷ Buna göre müminlerin dünyada arzuladıkları zaferler, Allah'ın yardımına lîyakat göstermeleriyle birlikte yine O'nun hikmet ve takdirine bağlı olarak ve O'nun belirlediği bir vakitte tahakkuk etmektedir. Zira son tahlilde zafer, ancak Allah katındadır.¹¹⁸

Sonuç

Cenâb-ı Hak, sarsılmaz iman sahibi olup yardımına ve ilâ-yi kelimetullah davasına tam bir samimiyetle bağlı olan kullarına destek vereceğini vadetmiş ve bu doğrultuda sözünü yerine getirerek onlara yürümeye çalıştıkları sırât-ı müstakîm yolunda direnme azmi lütfetmiştir. Hakikaten tevhid tarihinde, muharebe ortamlarında neticeyi sadece asker sayısı ve teçhizatın değil; asıl, kararlılık üzere gücünün son sınırına kadar mücadele edip Allah'ın yardımına güvenmenin tayin ettiğini ortaya koyan birçok örnek hadise mevcuttur.

¹¹¹ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâs, h. 1423), 3/359.

¹¹² Hz. Peygamber'in hicret esnasında takip ettiği alternatif güzergâha dair harita için bk. Önkal, "Hicret", 17/458.

¹¹³ el-Bakara, 2/214.

¹¹⁴ Geniş bilgi ve örneklendirmeler için bk. Mahmut Öztürk, "Kur'an-ı Kerim'e Göre Allah'ın Yardımının Gecikmesinin Nedenleri ve Hikmetleri", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (2010 Ocak-Haziran), 18–31.

¹¹⁵ es-Saf, 61/13.

¹¹⁶ Âl-i İmrân, 3/183.

¹¹⁷ Bu açıdan Allah'ın rızasını arzulayan bir kimsenin hedefi, dünyada büyük fetihlere ulaşmak değil, onu büyük bir azaptan esenliğe çıkaracak olan Cenâb-ı Hak'a ve resulüne tam bir güvenle O'nun yolunda bütün imkânlarıyla cihat etmek olmalıdır (es-Saf, 61/10-12). Verilen mücadele sonunda zafere ulaşmak, elbette insanın arzuladığı bir durumdur (es-Saf, 61/13). Esasen Kur'an'da iki âyette Allah'ın nusretiyle dünyevî başarı arasında -doğrudan- bir münasebet kurulmuş (en-Nasr, 110/1; es-Saf, 61/13), bir âyette ise Cenâb-ı Hak'ın inananlara lütfettiği sekînetin akabinde yakın bir fetih müjdesi verilmiştir (el-Fetih, 48/18). Buna göre dünyevî zaferler Allah'ın nusretinin sadece sınırlı bir boyutunu oluşturmaktadır. Allah'ın mûminden istediği de tevhid mücadelesinde mutlaka başarılı olması değil, her halükarda O'nun yolunda olmasıdır.

¹¹⁸ Âl-i İmrân, 3/126. Benzer değerlendirmeler için bk. Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 2/471; Cârullah ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâike Gavâmi'zî't-Tenzîl ve Uyûmi'l-Ekâvil fî Vücûbi't-Te'vîl* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, h. 1407), 1/412.

Kur'an'daki örnek anlatımlarda da görüldüğü üzere Allah'ın izni ve inayetiyle nice az mümin topluluk, nice çok inkârcı topluluğa galip gelmiştir. Ancak bu noktada Kur'an'da Allah'ın yardımını ifade eden anlatımlardan doğru sonuçlara ulaşabilmek için bu inayetlere hangi bağlamlarda yer verildiğini de dikkate almak gerekir. Aksi halde Hz. Peygamber ve İslam cemaatinin tevhid mücadelelerine paralel olarak yer verilen bazı anlatımları mutlaklaştırmak suretiyle hataya düşülmesi mukadderdir. Bu minvalde Kur'an'da özellikle müminlerin moral ve motivasyonlarını artıracak örnek anlatımlara yer verildiğini göz önünde bulundurmamak gerekir.

Cenâb-ı Hakk'ın tüm toplumlar için tayin etmiş olduğu sünnetullah yasası, sadece müminlere yahut diğerlerine özgü olmayıp mümin ile inkârcı, beyaz ile siyah; her inanç ve topluma teşmil edilebilecek umumi bir kanundur. Bununla birlikte Kur'an'ın bütününe bakıldığında Allah'ın kendisine inanıp güvenenlerin tarafında olduğunu ve tarihsel sürecin bağlı olduğu sosyal yasalar içerisinde tarihî akışın ayırıcı bir mahiyete sahip olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu ilk bakışta Cenâb-ı Hakk'ın toplumsal kanununa aykırı gibi görünse de haddizatında bir çelişki yoktur. Çünkü Allah'ın yasasına göre insanoğlu kendi kaderine terk edilmemiş ve tarihin akışı kötülere karşı iyilerin, zulme karşı adaletin ve bâtıla karşı hakikatin safında olacak şekilde tanzim edilmiştir.

Allah Teâlâ'nın, resullerine ve inananlara yönelik yardım ve üstün gelme vaadi genellikle onları muzaffer kılması şeklinde tahakkuk etmekle birlikte bu, her zaman için yalnızca dünyalık başarılar şeklinde telakki edilmemelidir. Zira ilâhî yardım tek boyutlu ve dünya hayatıyla sınırlı olmayıp inananların birçok vesileyle ilâhî inayete nail olmalarını ifade etmektedir. Nitekim tevhid daveti sürecinde bazı resullerin öldürülmüş oldukları hakikati, dünyevî zaferlerin her zaman için gerçekleşmesinin zorunlu olmadığını gösteren açık bir işarettir. Bu sebeple Cenâb-ı Hakk'ın, resullerine ve inananlara desteği, kimi zaman muhaliflerinin karşı çıkamayacakları güçlü bir hüccet, sırat-ı müstakîm yolunda azim, ahirette yüce makamlar ya da dünyevî başarı ve zaferler vermesi şeklinde tecelli edebilir. Haddizatında Cenâb-ı Hakk'ın en büyük lütfu, mümin kulunu rızası üzere yaşamaya muvaffak kılmasıdır.

İlahî yardıma nail olmak için öncelikle gereken hazırlığı yapmak, kuvvet toplamak ve eldeki imkânlar ölçüsünde tedbir almak gerekmektedir. Aynı zamanda iman, niyet, sabır, itaat, azim ve kararlılık, tevekkül, birlik olmak gibi maddi ve manevi donanımlarla Allah'ın yardımına layık olmak gereklidir. Zafere giden yol; öncelikle tedbir, liyakat ve üstün gayretten geçmektedir. Zira ilâhî destek, belli şartları yerine getirmeye bağlı olup koşulsuz ve tek taraflı değildir. Bu çabalar neticesinde Allah Teâlâ, sonucu tayin eden takdiri ve hükmüyle inananları muzaffer kılacaktır. Müminlerin, dünyada arzuladıkları başarılarla ulaşabilmelerinin Allah'ın yardımını hak etmeleriyle birlikte, yine O'nun hikmet ve iradesiyle tahakkuk ettiğini de unutmamaları gerekir. Zira sebeplere sarılmakla birlikte zafer, ancak Allah katındandır.

İlâ-yi kelimetullah yolunda peygamberlerin ve onlara tâbi olan müminlerin zaman zaman İslam muhalifleri karşısında ağır imtihanlardan geçmelerine rağmen arzu ettikleri ilâhî yardımın hemen tecelli etmediği de bir hakikattir. Bu durum her ne kadar inananlar nezdinde ilâhî yardımın gecikmesi olarak telakki edilse de haddizatında bu, Allah'ın belli hikmetlere bağlı olarak zaferi ertelemesinden ibarettir. Cenâb-ı Hak, sınırsız ilmi ve hikmeti doğrultusunda inayetini tehir etmekte ve takdir ettiği bir vakitte gerçekleştirmektedir. Zira Allah'ın yardımının gerçek zamanı, yine O'nun belirlediği zamandır.

İslam dünyası son birkaç asırdır tarihin öznesi olmaktan uzaklaşmış, mağlup olmuş ve Batılı ülkelerin türlü baskı ve operasyonlarına maruz kalmıştır. Şayet birlik sağlanmaz, sistemli, planlı ve uzun vadeli çabalar ortaya konmazsa sünnetullah işlemeye ve Müslümanlar tarihin nesnesi olarak kalmaya devam edeceklerdir. Bu realiteye bir örnek olmak üzere, dünyada Müslüman nüfus yaklaşık iki milyar olmasına ve İslam ülkelerinin sayısı altmış civarında bulunmasına rağmen İslam dünyası yaklaşık bir asırdır devam eden ve bütün Müslümanların ortak meselesi olan Filistin meselesinde dahi bir sonuç alabilmiş değildir.

Kaynakça

- Abduh, Muhammed-Reşîd Rıza, Muhammed. *Tefsîru'l- Kur'ani'l-Hakîm (Tefsîrî'l-Menâr)*.12 Cilt. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1990.
- Akdoğan, Recep. “Âdetullah ve Sünnetullah Kavramları Açısından Deizm”. *Uluslararası Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm Sempozyumu*. 157-171. ed. Vecihi Sönmez vd. Van: Ensar Neşriyat, 2017.
- Altaytaş, Muhammet. “İlâhî Takdir ve Yardımın Sünneti Açısından Kur'an-ı Kerim'de Bedir Gazvesi”, *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi* 5/9 (2022), 83-104.
- Balci, İsrâfil. “Bedir Savaşıyla İlgili Mucizevi Rivayetlerin Kur'an, Hadis ve Tarih Verilerine Göre Kritiği”. *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* 13 (2009), 85-124.
- Bilgin, Vejdî. “Kur'an'dan Sosyolojik İlkeler Çıkarmanın İmkânı -Sünnetullah Kavramı Çerçevesinde Bir Eleştiri-”. *EskiYeni: Üç Aylık Düşünce Dergisi* 22 (2011), 35-43.
- Cevherî, Ebû Nasr. *es-Sıhâb Tâcü'l-Lağâ ve Sıhâbi'l-Arabîyye*. thk. Muhammed Muhammed Tamir. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2009.
- Çelebi, İlyas. “Sünnetullah”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/159. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Düzenli, Yaşar. *Kur'an Işığında Evrensel Dengeler ve İnsan*. İstanbul: İFAV, 2000.
- Dûmî, Muhammed Mahmûd. “Şürûtu Nasri'l-Müminine fî Kitâbillâhi'l-Mübîn”. *Katar Üniversitesi Şeriat Fakültesi İslâmî Araştırmalar Dergisi* 30 (2012), 21-64.
- Güler, Büşra Nur. “Sîret-Nüzûl İlişkisi Bağlamında Bedir ve Hendek Savaşı'nda Meleklerin Yardımı Meselesi”. *Hadis ve Sîyer Araştırmaları Dergisi* 3/1 (2017), 43-74.
- Güneş, Abdülbakî. “Kur'an'da Sünnetullah ve Toplumların Çöküş Nedenleri”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/1 (2005), 61-93.
- Hayreddin Karaman ve diğerleri. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Baskı, 2006.
- İbn Atiyye el-Endelüsî. *el-Muharrerü'l-Vecîz*. thk. Abdusselam Abdüşşâfî Muhammed. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, h. 1422.
- İbn Haldûn. *Kitâbü'l-İber ve Dîvânü'l-Mübtede ve'l-Haber fî Târîhi'l-Arabi ve'l-Berber ve men Âsarahum min Zevî's-Şâni'l-Ekber (Târîbu İbn Haldûn)*. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fîkr, 1401/1981.
- İbn Hişâm, Abdülmelik. *es-Siretü'n-Nebevîyye*. thk. Mustafa es-Sekka. 2 Cilt. Kahire: Şirketü Mustafa el-Babi el-Halebî, 2. Basım, 1375/1955.
- İbn Manzûr. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdır, 3. Basım, h. 1414.
- Koçar, Musa. “Hz. Peygamber'in Savaşlarında Meleklerin Yardımı Problemi”. *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu*. 57-68. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2002.
- Korkmazgöz, Rıza. “Dinamik Tarih Algısının Kur'anî İfadesi: Eyyamullah”. *Kelam Araştırmaları Dergisi* 10/2 (2012), 155-174.
- Kutub, Seyyid. *Fîzîlâli'l-Kur'an*. trc. Bekir Karlığa vd. 16 Cilt. İstanbul: Hikmet Yayınevi, 1970.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Te'vilâtu Ehl-i's-Sünne*. thk. Mecdî Bâsellûm. 10 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- Mukâtil b. Süleyman. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ't-Türâs, h. 1423.
- Okumuş, Ejder. *Toplumsal Değişme ve Din*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2015.

- Önkal, Ahmet. "Hicret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17/460. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Özsoy, Ömer. *Sünnetullah (Bir Kur'an İfadesinin Kavramlaşması)*. Ankara: Fecr Yayınları, 1994.
- Öztürk, Mahmut. *Kur'an'da Allah'ın Yardımı*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.
- Öztürk, Mahmut. "Kur'an-ı Kerim'e Göre Allah'ın Yardımının Gecikmesinin Nedenleri ve Hikmetleri". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (Ocak-Haziran 2010), 15–36.
- Râgıb el-İsfahânî. *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'an*. thk. Safvan Adnan Davûdî. Dımeşk: Dâru'l-Kalem-Beyrût: Dâru's-Şamiyye, 1412.
- Râzî, Fahreddîn. *Mefâtîhu'l-Ğayb (et-Tefsîru'l-kebir)*. 32 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 3. Basım, h. 1420.
- Said, Cevdet. *Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2016.
- Sülün, Murat. *Kur'an-ı Kerim Açısından Allah'ın Yardımı, Peygamber'in Zaferi*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2020.
- Taberî, İbn Cerîr. *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 26 Cilt. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1422/2001.
- Tay, Hekim. "Modern Dönemde Sünnetullah Kavramının Anlaşılması Tefsîru'l-Menâr Örneği". 3 Cilt. *İslam ve Yorum: Din, Bilim ve Medeniyet (Prof. Dr. Fuat Sezgin Anısına)*. Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınevi, 2019. 3/485-504.
- Vâkıdî, Ebû Abdullah. *el-Meğâzî*. thk. Marsden Jones. 3 Cilt. Beyrut: ed-Dâru'l-Âlemiyye, 3. Basım, 1409/1989.
- Zemahşerî, Cârullah. *el-Keşşâf 'an Hakâiki Gavâmi'zi't-Tenzîl ve 'Uyûmi'l-Ekâvîl fî Vücûbi't-Te'vîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 3. Basım, h. 1407.